

5. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994 а. - К., 2000. - 21 с.

6. Фурьева Т. В. Интеграция особых детей в общество. /ТВ. Фурьева //Педагогика. - 2006. - №7. - С. 29-38.

7. Шевчук Л.Е. Интегрированное обучение учащихся с особенностями развития в общеобразовательном учреждении [Текст] / Л. Е. Шевчук // Дефектология. - 2004. - № 6. - С. 28-31.

8. Шматко Н. Д. Для кого может быть эффективным интегрированное обучение [Текст] /Н. Д. Шматко // Дефектология. - 1999. - № 1. - С. 41-46; - № 2. - С. 49-56.

УДК 378.14

В.М.ГАЛУЗЯК

кандидат психологічних наук, доцент,

завідувач кафедри педагогіки

Вінницького державного педагогічного університету
імені М. Коцюбинського.

КРИТЕРІЇ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Анотація. Стаття присвячена визначенню та розкриттю сутності критеріїв особистісної зрілості вчителя. На основі узагальнення різних підходів виділено низку біполярних параметрів, які мають важливе значення у контексті педагогічної діяльності і характеризують рівень особистісної зрілості педагога.

Ключові слова: особистість педагога, особистісна зрілість, критерії особистісної зрілості вчителя.

Аннотация. Статья посвящена определению и раскрытию сущности критериев личностной зрелости учителя. На основании обобщения различных подходов выделен ряд биполярных параметров, которые имеют важное значение в контексте педагогической деятельности и характеризуют уровень личностной зрелости педагога.

Ключевые слова: личность педагога, личностная зрелость, критерии личностной зрелости учителя.

Annotation. The article is devoted determination and opening of essence of criteria of personality maturity of teacher. On the basis of generalization of different approaches the row of bipolar parameters which have an important value in the context of pedagogical activity and characterize the level of personality maturity of teacher is selected.

Keywords: personality of teacher, personality maturity, criteria of personality maturity of teacher.

Постановка проблеми. Особистість педагога завжди розглядалася як визначальний чинник ефективності навчально-виховного процесу. Видатні педагоги минулого постійно наголошували, що успіх виховання залежить не тільки від методичної майстерності і компетентності вчителя, але й значною мірою від його особистісних якостей. Така залежність стає ще більш очевидною в умовах переорієнтації системи освіти на особистісний підхід, у контексті якого основний акцент ставиться на розвитку власне особистісних характеристик індивіда: автономності, рефлексивності, автентичності, креативності, внутрішньої свободи, відповідальності тощо. Методологія особистісного підходу вимагає переходу до такого стилю педагогічних стосунків, який забезпечує становлення суб'єктності вихованців як здатності свідомо, самостійно і творчо визначати власний життєвий шлях, нести відповідальність за свої вчинки. Реалізація такого підходу по-

требує не тільки забезпечення суб'єктної позиції вихованців у навчально-виховному процесі, але й відповідної особистісної організації вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності. Під суб'єктом у даному випадку мається на увазі не просто індивідуальний виконавець діяльності, а особистість, здатна до самовизначення і свідомої саморегуляції своїх дій на основі внутрішньо виробленої професійної позиції. Діяльність в умовах особистісно орієнтованого підходу потребує педагога, який не тільки є носієм професійно значущих знань і вмінь, але й характеризується високим рівнем особистісної зрілості, здатності до самовизначення і саморегуляції. Згідно з відомою педагогічною аксіомою, подібне виховується подібним. Розвиток учнів як суб'єктів власної життєдіяльності можливий лише за умови **ВІДПО-ВІДНОГО** рівня особистісної зрілості вихователя. Важко уявити, як педагог може сприяти гармонізації особистості вихованців, якщо він сам не позбавлений психологічних комплексів і внутрішніх суперечностей. Якою б кількістю методик і прийомів не володів вихователь, він повинен, перш за все, виступати як певний зразок психологічного здоров'я і зрілості для своїх вихованців. До того ж, з позицій гуманістичної психології, педагог, який не подолав ту чи іншу особистісну проблему у себе, не може емпатійно спілкуватися з вихованцями, не «проектуючи» на них власні проблеми. Саме від рівня особистісної зрілості вихователя залежить його здатність налагоджувати з учнями відносини взаємної симпатії, відкритості та довіри, необхідні для самореалізації як педагога, так і його вихованців.

Про важливість особистісної зрілості педагога як передумови ефективності виховної діяльності свідчать численні дослідження, в яких доведено існування нерозривного зв'язку між особистісними характеристиками вихователя і особистісним становленням вихованців (Р. Бернс, У. Глассер, І. Дубровіна, С. Максименко, А. Маркова, Л. Мітіна, А. Орлов, К. Роджерс та ін.).

Аналіз останніх досліджень. Огляд психолого-педагогічної літератури свідчить, що, не зважаючи на значну увагу науковців до вивчення різних аспектів особистості вчителя, проблема формування особистісної зрілості як комплексного атрибуту професіоналізму педагога поки що не набула належного висвітлення. У сучасній психології й педагогіці досліджуються різні особистісні феномени, які виконують регулятивну функцію у професійній діяльності вчителя: спрямованість, цінності, ідеали, професійна свідомість, самосвідомість, смислові установки, особистісні диспозиції, центрації тощо (М. Амінов, Ф. Гоноболін, С. Кондратьєва, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткін, А. Маркова, Л. Мітіна, А. Орлов, А. Реан і ін.). Водночас у більшості досліджень проблематика власне особистісної зрілості як інтегрального показника професійної готовності педагога розглядається побіжно. Лише останнім часом з'явилися дослідження, в яких безпосередньо розглядаються окремі аспекти феномену особистісної зрілості вчителя. Так, Г. Кравець досліджувала педагогічні умови прояву особистісної зрілості майбутніх учителів у навчально-виховному процесі [4], О. Темрук - розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки [12]. Однак, запропоновані авторами вказаних робіт трактування особистісної зрілості вчителя не відображають повною мірою якісної своєрідності цього психологічного феномену. Наприклад, Г. Кравець визначає особистісну зрілість як «комплексну характеристику особистості майбутнього спеціаліста, що забезпечує свідоме прийняття студентом професійно значущих цінностей і його прагнення реалізувати себе в процесі професійної підготовки» [4, с. 49]. Таке визначення вказує на окремі прояви особистісної зрілості, але нічого не говорить про сутність цього феномену як такого. О. Темрук не пропонує власного тлумачення поняття особистісної зрілості вчителя і бере за основу підхід Ю. Гільбуха, який серед структурних

компонентів зрілості особистості виділяє: мотивацію досягнення, ставлення до свого Я, почуття громадянського обов'язку, життєву установку, здатність до психологічної близькості з іншими людьми. На наш погляд, структура особистісної зрілості вчителя потребує більш ґрунтовного теоретичного аналізу з урахуванням, по-перше, специфічного змісту власне особистісного в особистості, і, по-друге, особливостей прояву і значення особистісної зрілості в контексті педагогічної діяльності.

Загалом можна констатувати, що поняття особистісної зрілості вчителя залишається поки що в недостатній мірі теоретично відрефлексованим і окресленим, про що свідчать розбіжності у його трактуванні різними авторами. Нерідко особистісна зрілість вчителя ототожнюється з психічною або соціальною зрілістю. Серйозної уваги вимагають також такі питання, як критерії та факторна структура особистісної зрілості вчителя, закономірності її становлення, вплив учителів з різним рівнем особистісної зрілості на формування особистості вихованців, психологічні механізми та можливості цілеспрямованого впливу на особистісне становлення майбутніх учителів, динаміка особистісного розвитку педагога в процесі професійної підготовки і практичної діяльності в школі, розробка діагностичних методик для визначення особистісної зрілості педагога.

У даній статті ми ставимо за *мету* на основі аналізу й узагальнення різних підходів визначити критерії особистісної зрілості вчителя.

Виклад основного матеріалу. Поняття «зрілість» на даний час широко вживається в психології та інших науках. Досліджуються, зокрема, такі різновиди зрілості, як біологічна, когнітивна, інтелектуальна, емоційна, психологічна, соціальна, громадянська, професійна, духовна тощо. Термін «особистісна зрілість» використовується у працях Л. Анциферової, Ю. Гільбуха, В. Моргуна, Н. Ткачової, В. Петровського, Л. Овсянечкої, Д. Леонтьєва, О. Степи та ін.

В. Моргун і Н. Ткачова визначають зрілу особистість як свідомого і саморегульованого індивіда, самовиховну систему, яка здійснила перехід від об'єкта виховання до суб'єкта виховання, усвідомлює себе цілісністю, включеною в систему суспільства, в систему діяльності. Зріла особистість у ході свого розвитку все більш самостійно вибирає або змінює, удосконалює і свою провідну діяльність, і соціальну ситуацію свого розвитку і, завдяки цьому - саму себе. Таким чином, основним критерієм особистісної зрілості В. Моргун і Н. Ткачова вважають самостійність, здатність до самовизначення і саморегуляції [7].

І. Кон вживає поняття соціальна зрілість особистості, розглядаючи його як стійкий стан особистості, що характеризується цілісністю, передбачуваністю, соціальною спрямованістю поведінки у всіх сферах життєдіяльності. «Зріла особистість - це особистість, яка активно володіє своїм оточенням, володіє стійкою єдністю особистісних рис і ціннісних орієнтацій і здатна правильно сприймати людей і себе» [3, с. 177].

Л. Божович визначає особистість як людину, що досягла певного, достатньо високого рівня розвитку. Цей рівень характеризується тим, що в процесі самопізнання людина починає сприймати і переживати себе як єдине ціле, відмінне від інших людей, що виражається поняттям «Я». Головна мета розвитку особистості - якомога повніша самореалізація. На думку Л. Божович, показником розвитку людини як особистості є соціально прийнятне і оптимальне для неї співвідношення наступних якостей: відповідальність і почуття внутрішньої свободи, почуття власної гідності (самоповага) і повага до інших людей, чесність і сумлінність, готовність і прагнення до соціально необхідної праці, критичність і переконаність, наявність твердих ідеалів, доброта і строгість, ініціативність і дисциплінованість, бажання і уміння розуміти інших, вимогливість до себе і до інших,

воля, здатність розмірковувати, готовність діяти, сміливість, готовність йти на ризик і обережність [2].

Г. Суховська розрізняє поняття «психічної» і «соціальної» зрілості особистості. Ключовим показником психічної зрілості, на її думку, є *рефлексивність*, здатність особистості до рефлексії, оскільки саме з цією якістю пов'язані всі новоутворення і специфіка проявів особистості у дорослому віці [11]. Атрибутами психологічної зрілості людини дослідниця вважає: здатність до самостійного прогнозування своєї поведінки в будь-яких життєвих ситуаціях на основі сформованого вміння здобувати потрібну інформацію і аналізувати її з метою вирішення конкретних і нестандартних ситуацій життєдіяльності; здатність мобілізувати себе на виконання власного рішення всупереч різним обставинам і внутрішньому соціально не вмотивованому небажання («втомився», «не хочу», «важко» тощо), здатність самостійно відстежувати хід виконання власних дій і їх результати (що передбачає готовність особистості до «нормального уявного роздвоєння» на «Я-виконавця» і «Я-контролера»); здатність до оцінної рефлексії на основі сформованої самосвідомості і об'єктивної неупередженої оцінки своїх думок, дій, вчинків; здатність робити висновки з власної поведінки в різних ситуаціях, підвищуючи якість прогнозування, виконання запланованого і об'єктивність оцінок; здатність емоційно адекватно реагувати на різні ситуації власної поведінки.

Д. Леонтьєв інтегральною характеристикою рівня особистісної зрілості вважає особистісний потенціал, а його формою прояву - феномен *самодетермінації*, тобто виконання діяльності відносно незалежно як від зовнішніх, так і від внутрішніх умов, під якими розуміються біологічні чинники, потреби, характер і інші стійкі психічні структури [5]. Показником самодетермінації, за Д. Леонтьєвим, є можливість індивіда як у когнітивному, так і в практичному плані відхилитися від потоку буденної життєдіяльності, вийти за межі звичного і загальноприйнятого, подолати задані обставини і врешті подолати себе. Саме у такому трансцендентному ставленні до власного життя перш за все і виявляється особистісна зрілість.

У зарубіжній психології проблема особистісної зрілості розглядається головним чином представниками гуманістичної, когнітивної психології та психоаналізу, які вживають терміни «психологічна зрілість» («psychological maturity»), «психосоціальна зрілість» («psychosocial maturity») і «загальна зрілість» («global maturity»). У більшості робіт зріла особистість розуміється як певна ідея льна людина, що характеризується психічним здоров'ям, максимально повним розвитком природних задатків, продуктивністю і схильністю до творчості.

З. Фрейд визначав зрілість особистості за двома показниками: прагненням людини працювати, створюючи щось корисне і цінне, і прагненням любити іншу людину заради неї самої. К. Юнг розглядав рух до зрілості як процес індивідуації, внаслідок чого людина наближається до себе, усвідомлює свою початкову і повну сутність, живе у відповідності з нею (стає сама собою). Ідеал зрілості - здатна до опору і наділена силою душевна цілісність. Досягти рівня особистості - значить максимально розгорнути цілісність індивідуальної сутності. Критерієм розвитку особистості є вірність собі, коли людина свідомо обирає власний шлях, а не ідентифікується несвідомо з масою.

Г. Олпорт вживав поняття зрілості, характеризуючи психічно зророву особистість. Зріла особистість, на його думку, відрізняється такими основними рисами: широкою межею «Я», здатність бачити себе з боку; здатність до теплих, чуйних соціальних відносин, що виявляються в дружній інтимності (здатності виявляти глибоку любов до сім'ї і друзів, не запламовану власницькими почуттями і ревно-

щами) і співчутті (терпимості до відмінностей між собою й іншими, глибокій повазі до людей і визнанні їхньої позиції); емоційна незаклопотаність і самоприйняття, тобто позитивне уявлення про себе і спокійне ставлення до своїх недоліків; реалістичність сприйняття - здатність бачити речі такими, як вони є, не перекручуючи фактів на догоду своїм фантазіям і потребам, адекватність рівня домагань; здатність до самопізнання; почуття гумору; здатність до проактивної поведінки - свідомого впливу на своє оточення новими способами; цілісна життєва філософія - система провідних ціннісних орієнтацій, які надають сенсу всьому, що робить людина [8].

А. Маслоу особистісний розвиток людини розглядає у зв'язку з поняттям самоактуалізації, під яким розуміється максимально повне розкриття закладених у людині від природи потенцій. Згідно з А. Маслоу, зрілість особистості визначається ступенем її самоактуалізації. Дослідник виділив низку характеристик, які відрізняють самоактуалізованих особистостей: вищий ступінь сприйняття реальності; розвинена здатність приймати себе, інших і світ у цілому такими, якими вони є насправді; підвищена спонтанність; розвинена здатність зосереджуватися на проблемі; більш виражене прагнення до самотності; автономність, протидія залученню до якоїсь одної культури; свіжість сприйняття і багатство емоційних реакцій; частіші прориви на пік переживань; ідентифікація себе з усім людським родом; здатність до конструктивних міжособистісних стосунків; демократична структура характеру; розвинуті творчі здібності [6].

К. Роджерс для позначення феномену особистісної зрілості використовував поняття «повноцінно функціонуюча особистість»: «Повноцінно функціонуюча особистість є синонімом оптимальної психологічної пристосованості, оптимальної психологічної зрілості, повної відповідності і відкритості досвіду... Повноцінно функціонуюча особистість можлива тільки як процес, як людина, що постійно змінюється». Основними параметрами, що характеризують повноцінно функціонуючу особистість, К. Роджерс вважав: відкритість для переживань, відсутність страху перед власними почуттями, якими б вони не були - негативними чи позитивними; життя в теперішньому часі з повним усвідомленням кожної миті, готовність перебудовувати власну поведінку у міру того, як досвід надає нові можливості, гнучкість, здатність пристосовуватися до мінливих умов життя; віра в себе, свої внутрішні спонукання й інтуїцію, постійно зростаюча впевненість у власній здатності приймати рішення [10].

Сучасний німецький дослідник Р. Кассель розглядає зрілість як інтеграційний показник психічного здоров'я людини і виділяє такі його критерії: самоповага, здоровий глузд, асертивність і внутрішній локус контролю. Відповідно, критеріями незрілості є: тривога, витіснення, незадоволеність, депресія [13].

Як бачимо, більшість представлених у науковій літературі підходів до розуміння сутності особистісної зрілості мають описовий характер, що свідчить про складність і неоднозначність цього феномену. Слід підкреслити, що між хронологічним віком і особистісною зрілістю індивіда немає прямої відповідності. Відповідаючи інтелектуально і соціально своєму віку, індивід водночас може характеризуватися низьким рівнем особистісного розвитку (С.Кові, Г.Олпорт, Е.Фромм, П. Херсі та ін.).

Більшість дослідників, розглядаючи феномен зрілості, акцентують увагу на таких параметрах особистості, як внутрішня детермінація, саморегуляція на противагу зовнішній детермінації, творчість на противагу репродукції, індивідуальність, автентичність на противагу стандартизованості, ініціативність на противагу пасивності, рефлексивність на противагу імпульсивності, особистісна відкритість на противагу відчуженості та закритості.

На наш погляд, особистісна зрілість має не одновимірну, а багатомірну струнгу, тобто інтегрує комплекс взаємопов'язаних рис особистості. Узагальнені різних підходів дає підстави виділити декілька біполярних параметрів, які мають важливе значення у контексті педагогічної діяльності і характеризують рівень особистісної зрілості або, відповідно, незрілості педагога.

7. *Проактивність (самодетермінація, автономія, ініціативність) — реактивність (пасивність, залежність, орієнтація на авторитети).*

Однією з основних знак зрілості особистості є автономія, внутрішня свобода здатність дистанціюватися як від впливів оточення, так і від тих принципів, на яких ґрунтувалася поведінка до теперішнього моменту. Зріла особистість здатна переконуватися з одних детермінант діяльності на інші, робити вибір між альтернативами, протистояти спокусам і відволікаючим факторам, довільно змінювати керівні принципи своєї поведінки. Здатність до самодетермінації набуває особливого значення у контексті особистісно орієнтованого підходу, який потребує від учителя готовності проявляти надситуативну активність, протистояти загальноприйнятним шаблонам і педагогічній рутині, відстоювати власну творчу свободу і унікальність, критично ставитись до загальновідомих істин.

2. *Рефлексивність, здатність до рефлексивних виходів за межі виконуваної діяльності - зануреність у діяльність, нездатність вийти за її межі і подивитися на себе та свої дії з позиції стороннього спостерігача.*

Найважливіша особливість рефлексії полягає в тому, що вона дозволяє особистості вийти за межі виконуваної діяльності і подивитися на себе з боку з позиції «над» і «поза», керувати власною активністю на основі усвідомлення себе і своїх дій. Завдяки рефлексії особистість стає для самої себе об'єктом управління. Відтак рефлексія може розглядатися як важливий засіб саморозвитку, умова і фактор особистісного становлення. Спостереження за собою і аналіз власних дій у різних ситуаціях мовби очима іншого допомагає учителю усвідомити особливості своєї професійно-рольової поведінки і тим самим скорегувати її. Саме завдяки рефлексії педагог стає справжнім суб'єктом діяльності, у тон розумінні, що може свідомо і цілеспрямовано перетворювати себе, ставити питання і змінювати ті засади, на яких ґрунтуються його дії.

3. *Спонтанність, автентичність, відсутність страху перед саморозкриттям, здатність до інтимного спілкування - закритість, приховування за різного роду соціальними масками і фасадами, боязнь емоційно близьких стосунків використання неадекватних механізмів психологічного захисту.*

К.Роджерс стверджує, що особистісний ріст вихованців визначається здатністю педагога формувати в спілкуванні з ними особливий тип міжособистісних стосунків, які він називає «допомагаючими» [10]. Однією з умов створення таких стосунків є конгруентність переживань і поведінки педагога. Мається на увазі щирість, відвертість, безпосередність і усвідомлюваний прояв педагогом власних почуттів, ставлення до учнів. Антиподом конгруентному є «фасадне», відчужене, формальне спілкування, коли педагог приховує свої справжні почуття під професійно-рольовою, безособовою маскою. О.Орлов зазначає: «якщо вчитель поводить себе нещиро, прагне сховатися за різного роду личинами («фасадами», «погони»), якщо він демонструє неповагу або холодність, ...то він негативно впливає на особистісний розвиток учнів» [9, с.182]. Причиною уникнення вчителем близьких, відкритих взаємин з учнями може бути низький рівень особистісної зрілості, що виявляється у тривогі, глибокій стурбованості, сумнівах у здатності викликати до себе симпатію.

Спонтанні педагоги будують спілкування з учнями на основі особистих почуттів, а не соціально-рольових очікувань, відкрито проявляють власні якості і

емоції, підходять до учнів індивідуалізовано, звертають увагу не тільки і навіть не стільки на їхні ділові якості та навчальні досягнення, скільки на особистісні риси, позанавчальні інтереси та проблеми.

4. *Реалістичність сприйняття себе і оточення, здатність бачити речі та інших людей такими, якими вони є насправді, - спотворене сприйняття дійсності внаслідок впливу різного роду неусвідомлюваних установок і стереотипів.*

Дуже часто вчителі сприймають себе вкрай обмежено - лише як виконавців відповідної соціальної ролі. Таке сприйняття збіднює, дегуманізує особистість вчителя, адже будь-яка особистість завжди ширша і багатша за будь-яку роль. Наприклад, для вчителя дуже важливо не тільки навчати, але й вчитися, тобто виходити за рамки якоїсь однієї ролі. Приймаючи в собі як професіоналові тільки те, що відповідає соціальній ролі, і відкидаючи все інше, педагог спрощує саму роль вчителя, перетворює її на своєрідну маску, за якою часом неможливо розгледіти живу людину. Інший, не менш негативний наслідок пояснюється відомою в психології закономірністю: чим важче людині приймати себе, тим важче їй приймати інших людей. Вчитель, не здатний приймати учнів такими, якими вони є, відмовляє їм у праві бути самими собою, що породжує у спілкуванні психологічні бар'єри і зводить нанівець його виховні зусилля.

5. *Внутрішній локус контролю, прийняття відповідальності за свої дії на себе - зовнішній локус контролю, атрибуція відповідальності оточенню.*

Дж. Роттер, який запровадив у психологію поняття «локус контролю», трактує його як стійку психологічну установку людини, що проявляється у схильності пояснювати свої вчинки зовнішніми обставинами, впливом інших людей (екстернальний, зовнішній локус контролю) чи вбачати причини своїх дій у собі самому (інтернальний, внутрішній локус контролю). Результати досліджень свідчать, що вчителі з внутрішнім локусом контролю схильні брати на себе відповідальність за наслідки своїх дій, мають вищий рівень особистісної зрілості, ніж ті, які перекладають відповідальність на інших - колег, учнів або їхніх батьків. Учителі з інтернальним локусом контролю характеризуються доброзичливістю, толерантністю, альтруізмом, наполегливістю, самокритичністю, схильність до критичного аналізу власних вчинків.

6. *Толерантність, гнучкість, терпиме ставлення до суперечностей, неохочості, розуміння відносності речей, відкритість до всього нового - інтолерантність, категоричність, дихотомічне («чорно-біле») мислення, несприйняття альтернативних поглядів.*

Особистісний розвиток учнів значною мірою залежить від здатності вчителя толерантно сприймати різні точки зору, визнавати за дітьми право на власну позицію. Толерантність є результатом свідомого вибору педагогом такої позиції у стосунках з учнями, яка випливає з розуміння, прийняття і поваги до множинності і різноманіття буття, визнання неминучості індивідуальних відмінностей, а також - з готовності вибудовувати власний світ настільки сильним і гнучким, щоб бути відкритим для взаємодії з іншими. Педагог має володіти достатньою інтелектуальною гнучкістю, щоб не стати догматиком, не стверджувати ніби існує єдиний спосіб вирішення проблеми, одна-єдина правильна точка зору. На жаль, в повсякденній педагогічній практиці нерідко спостерігаються прояви педагогічної інтолерантності - від байдужості до власної думки дитини до відвертого і жорсткого її знецінення і навіть приниження самого учня за «неправильні погляди». Така поведінка свідчить насамперед про низький рівень особистісної зрілості вчителя.

7. *Позитивна Я-концепція, довіра до себе - негативна Я-концепція, невпевненість у собі.*

Р.Бернс на основі узагальнення низки досліджень робить висновок, що авторитарні тенденції у спілкуванні часто виявляються властивими невпевненим собі педагогам із негативною самооцінкою, які, відчуючи особистісну неадекватність, тривожність і незахищеність, ідентифікуються з авторитарними ролями, що проявляється як у надмірній жорстокості і владності, так і бажанні з будь-яку ціну утвердитись в очах учнів. І навпаки, учитель з високою, позитивною самооцінкою, "почуваючи себе в класі впевнено, не відчуває необхідності психологічному захисті... легко прийме певну обмеженість своїх можливостей, також можливостей учнів... зможе бути доброзичливим і в той же час у потрібних випадках вдатись до виправданої критики" [1, с. 310].

8. *Креативність, захопленість, схильність до ризику, творчого перетворення дійсності - репродуктивна спрямованість, шаблонність, страх перед ризиком, схильність дотримуватися встановлених стандартів.*

Практика свідчить, що найбільшою мірою сприяють особистісному розвитку учнів ті вчителі, які мають яскраво виражені переконання, чимось пристрасно захоплені (своїм предметом, якоюсь ідеєю), глибоко і по-справжньому у щось вірять (істину, красу, добро, справедливість, свободу і самоцінність кожної особистості). Як правило, діти легко розпізнають духовну порожнечу, недовіряють фальшу у діях вчителя і внутрішньо відсторонюються від нього. Тільки ті вчителі, які характеризуються яскравою індивідуальністю і креативністю, можуть виступати не просто джерелами і передавачами інформації, не просто хорошими людьми, а свого роду каталізаторами особистісного зростання учнів.

Виділені параметри можуть розглядатися як критерії особистісного зрілості вчителя і водночас як орієнтири його особистісно-професійного становлення.

Література

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. - М.: Прогресс, 1986. - 420 с.
2. Божович П.И. Социальная ситуация и движущие силы развития ребенка/ Божович П.И.// Психология личности в трудах отечественных психологов /Сост. и общ. ред. j В Куликова. - СПб.: Питер, 2001- С. 160-166.
3. Кон И.С. Социальная психология / И. С. Кон. - М., 1999. - 286 с.
4. Кравец Г. Ю. Педагогические условия проявления личностной зрелости студента в учебно-воспитательном процессе вуза. дис. ... канд. пед. н.: 13.00.01 / Кравец Гали Юрьевна. - Иркутск, 2005. - 182 с.
5. Леонтьев Д. А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М.В.Ломоносова. Вып. 1 / Под ред. Б. С.Братуся, Д.А.Леонтьева - М.: Смысл, 2002 - С. 56-65.
6. Маслоу А. Мотивация и личность / А.Маслоу. - СПб., 1999. -350 с.
7. Моргунов В. Ф. Проблема периодизации развития личности в психологии / Моргунов В. а Ткачева Н.Ю. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981- 80 с.
8. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды / Г.Олпорт. -М.: Смысл, 2002 462 с.
9. Орлов А.Б. Психология личности и сущности человека: Парадигмы, проекции, практики / А.Б. Орлов - М.: Издательский центр «Академия», 2002. - 272 с.
10. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. - Ъ Прогресс, 1994. - 388 с.
11. Сухобская Г.С. Понятие «зрелость социально-психологического развития человека» в контексте андрагогики /Г.С. Сухобская //Новые знания. - 2002. - №4. - С. 17-2
12. Темрук О. В. Развитие личностной зрелости будущего учителя в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. психол. наук : спе 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / О. В. Темрук. - К., 2006. - 26 с.
13. Cassel R. M. Cutting edge: The Global Functioning Test (GFT). (Assessing level of wellness) National Forum of Educational Administration and Supervision Journal. - 1993 - №1(3).- P. 51-60.